

SOSYAL BİR SÜREÇ OLARAK EĞİTİM

Şerafettin KARAKAYA*

Özet

Bu çalışmanın amacı öğrencilerin ve öğretmenlerin dünyası ve onların etkileşim yolları ile birlikte okulların ve sınıfların kültürünü açıklamaktır. Bu çalışmada sosyal faktörlerin güçlü etkisine işaret edilmiş ve onların okul başarısı, okul ve öğretimin rolü üzerindeki etkileri tanıtılmıştır. Çalışmada eğitim sosyolojisi literatürü taranmış ve son araştırma sonuçlarından yararlanılmıştır. Eğitim ve toplum arasındaki ilişkinin betimlendiği çalışmada eğitimin sosyal boyutu açıklanmıştır. Okul ve eğitim anlayışına bir katkı sağlayabilecek okul kültürü ve önemi belirtilmiştir. Özellikle eğitimin toplumsal boyutu ile ilişkili faktörlerin düzenlenmesine dikkat çekilmektedir.

Anahtar kelime: Eğitim, Toplum, Okul, Kültür

Abstract

The aims of this study were to describe the culture of schools and classrooms together with the social worlds of pupils and teachers and the ways they interact. The striking influence of social factors is illustrated. It is investigated the literature and up-to-date reviews of education sociology in the study. The study explained how social factors affect educational achievement and the role of schools and schooling and also the relationship between society and education. As a result of the study, it can contribute to an understanding of schools and education, and then it should be paid more attention to organise the social dimension of educational process.

Key words: Education, society, school, Culture

Giriş

Eğitim içeriklerinin mümkün olduğu kadar yaşanan hayatın içeriği ile benzer olması eğitilen insanların hayatını kolaylaştırır. Batı Avrupa ülkelerinin eğitim amaçlarından en önemlisi, hayatın güçlüklerini aşabilme bilgi, beceri ve tutumlarının öğrencilere kazandırılmasıdır. İnsanın özgürleşmesi, güçlü olması ve hayatın zorluklarına karşı çözüm bulabilmesi; eğitim süreçlerinde öğrendiklerinin niteliklerine bağlıdır. Bu nedenle eğitim içeriklerinin yaşanan hayat içeriklerinden oluşturulması beklenir. Yaşanan hayatın insanla ilgili boyutu sosyaldır ve insan sosyal bir varlıktır. İnsanın toplumsal süreci yaşamak zorunda olması, insan olma doğasının sonucudur. Bir başka ifadeyle toplumsal süreç, insanın insanlaşma sürecidir ve eğitimin sosyal boyutunu meydana getirir. Belki de bunun için bir toplum hakkında önemli bilgiler elde etmenin bir yolu da okul ve okul kültürünü araştırmaktır.

Toplumsal süreç en az iki kişinin etkileşimi ile meydana gelmeye başlar ve zenginleşir. Etkileşimin içeriği insan niteliğini belirlemede etkilidir. İnsan için her etkileşim ve devam eden süreç öğrenme ve öğretme tecrübesi veya yaşantısıdır. Öğrenme ve öğretme tecrübesini yaşayan insan, yaşadığı tecrübeye anlam verebilmesiyle bilme, yapma ve hatırlama boyutlarında değişiklik yaşamasına sebep olur.

* Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü

Bilmek, bir şeyin ne, nasıl ve niçin olduğunun fikrine sahip olmaktır. Yapmak; bilinenin gerektirdiği eylemi ortaya koyabilmektir. Bilmek ve yapmak boyutunda öğrenme yaşantılarının tekrarı hatırlama gücünü veya kalıcılığı artırır. İlgili toplumsal sürecin belirli bir mekan ve zaman içinde amaçlı, planlı ve değerlendirmeye bağlı olarak yaşanması formal eğitim veya öğretim, planlı olmayan öğrenme ve öğretme yaşantılarına da informal eğitim olarak adlandırmak mümkündür. Günümüz toplumları planlı öğretim ve öğrenme etkinliklerini bütün toplumda yaygınlaştırmaya ve yaşam boyu eğitimi ulusal eğitim politikaları haline getirmeye çalışmaktadırlar (European Education Commission and OECD Reports, 2004-2005).Çünkü formal eğitim içerikleri seçilmiş olumlu insan niteliklerini kazandırmayı amaçlar ve insan hayatında önemli fonksiyonlara sahiptirler. İçinde yaşadığımız hızla değişen dünyada ihtiyaç duyulan bilgi, beceri ve tutumlar seçilmek, organize edilmek ve en ekonomik bir süreç içerisinde öğrenilmek ve öğretilmek zorundadır. En basit seviyede yaşanan hayata uyumun zorunlu şartı; ilgili nitelikleri öğrenme gereğidir. Bu anlamda Anderson günümüz toplumlarını toplumsal sınıflara ayırırken bilgi ölçütünü kullanıyor (Anderson, 1997). Öğrenenler, öğreten veya bilgiyi yayanlar, öğrenen, öğreten ve aynı zamanda üretenler olarak insanları toplumsal sınıflara ayırıyor. Bununla ilişkili olarak dünya toplumlarını bilgi ve teknolojiyi üretenler ve aynı zamanda amaçlarına uygun olarak kullananlar, mevcut teknolojiyi ve bilgiyi amaca uygun kullananlar ve son olarak da bilgi ve teknolojiyi üretemeyen ve amaçlarına uygun kullanamayan toplumlar olarak üç grupta ele alıyor. Toplumların gelişmişlik düzeyini eğitim süreçlerine, eğitim sürelerine ve ilgili eğitim süreçlerinde insanların öğrendikleri bilgi, beceri ve tutumlarının nitelik ve niceliğine bağlı olduğu yaygın bir görüş olarak kabul ediliyor. Yine günümüz toplumlarında eğitim ve öğretimin sosyal bir süreç olduğu görüşü yaygındır. Bilginin insanı gerçekleştirdiği, öğrenme ve öğretmenin psikolojik ve sosyal temelleri olduğu biliniyor. Formal eğitim süreçlerinin organizasyonu, bilginin organizasyonu ve işleyişi kadar; informal alanlarda etkileşim faktörlerinin öğrenme ve öğretme üzerinde etkili oldukları görülüyor. Eğitim sosyologları aile, toplumsal çevre, toplumun gelişmişlik düzeyi, medya, eğitim sistemi, yönetim şekli ve akran gruplarının eğitim süreçlerinin niteliğini ve insanın gelişimi üzerinde sürekli bir şekilde en etkili toplumsal faktörler olduğunu ileri sürüyorlar (Apple, 1982). Bunlardan ailenin sosyo-ekonomik durumu, kültür ve eğitim seviyesi, aile büyüklüğü, sahip olduğu değerler ve hayat görüşü, aile içinde kullanılan iletişimin niteliği, ev organizasyonu ve yaşama standartları çocukların okul başarılarını tayin eden en etkili faktör olduğu bilimsel araştırma sonuçları ortaya koymaktadır (Bernstein, 1975). Diğer toplumsal faktörler arasında ülkenin gelişmişlik düzeyi, akran grubunun nitelikleri, toplumsal çevre nitelikleri, eğitim sistemi, yönetim şekli ve medyanın öğrenciler üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak sürekli etkili olmakla birlikte, öğretim süreçlerinin kalitesini belirlemede ve hatta nasıl olacağını tayin etmede önemli rol oynamaktadırlar. Öğretim süreçlerinin ilke ve kurallarını ve öğretmen rollerini, eğitim politikası ve eğitimde kullanılan ödül ve cezaların kullanımı üzerinde yönetim şeklinin, eğitim sisteminin, toplumsal kültürün ve toplumdaki mesleklerin belirleyici rolleri vardır.

Eğitim kurumları olarak belirlenmiş normlara göre fonksiyon gösteren süreçlere sahip okulların pek çok özellikleri, yapıları ve ilişkileri, toplumu yansıtmaktadır. Eğitim sosyolojisinin önemli bir konusu olan okul kültürü, toplumun içindedir ve toplumsal

hayattan bağımsız değildir. Okul kültürü, formal ve informal kültür yapısına sahiptir. Okul kültürünün formal yapısını temsil eden öğretmenlerdir. İnfomal kültürü temsil edenlerin öğrenciler olduğu görülür. Öğretmenlerin temsil ettiği okulun formal kültürünü; resmi eğitim politikası, programlar, dersler, içerikler, amaçlar, araç ve gereçler, okul yönetimi, öğretmen rolleri, okul binası, sınıf, laboratuvar, atölyeler ve diğer unsurlar meydana getirmektedir.

İnfomal kültür nitelikleri öğrencilerin toplumsal alandan okula taşıdıkları niteliklerdir. Bu anlamda formal ve informal niteliklerin belirli bir mekanda ve zaman süresi içinde etkileşimleri sonucunda meydana gelen kültüre okul kültürü denir ve bir okulun kimliğini yansıtır. Okul kültürünün kalitesi ve zenginliği ile okul ve öğrenci başarıları arasında doğru orantılı bir ilişki bulunmaktadır. Okul kültürünün zenginliği tarihsel süreç içerisinde ve süreklilik gösteren tecrübeler birikimi sonucunda meydana gelir. Bu anlamda Türkiye’de bir okul kültürüne sahip olunabildiği sorgulanabilir.

Okul kültürü toplumsal faktörlerin nitelikleri ile ilişkilidir. Toplumsal faktörlerin okul ve öğrenci başarılarına destek verecek niteliklere sahip olmaları, toplam eğitim kalitelerini olumlu etkilemektedir. Aynı şekilde üretilen eğitim nitelikleri toplumsal gelişmeyi etkilemektedir. Böylece eğitim nitelikleri ile toplumsal gelişme arasında paralellik ve karşılıklı fonksiyonel ilişkileri olduğu görülmektedir.

Türk eğitim sistemi, merkezi yönetime sahiptir ve hiyerarşik bir yapı içinde merkezden yürütülmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle yönelimlere ve gelişim süreçlerinin niteliklerine göre değil, yönetme ve yönlendirmeye dayalı bir sistemdir. Okul, öğretmen, öğrenci ve çevre arasında pek çok farklılıklar bulunmaktadır (Kaya, 1983). Eğitim politikalarından sorumlu olanlar ile okul, aile, öğretmen ve öğrenciler arasında işbirliği, dayanışma ve koordinasyondan söz etmek mümkün değildir. Toplumsal alandaki kamu ve özel sektörlerin eğitime sürekli katkı yapacak şekilde organize edilmedikleri ve pek çok nitelikleri ve fonksiyonları nedeniyle eğitim gelişmesini engelleyici etkileri bulunmaktadır. Ayrıca okul binalarının mimari nitelikleri ve yapıldıkları fiziksel ve sosyal çevrelerin öğretim etkinliklerine uygun olduğunu söylemekte çok zordur. Şehir merkezlerinde ve trafiğin yoğun olduğu yerlerdeki okullar ilgili olumsuzluklar için örnektirler. Okulların altyapı eksikliği ve çevre desteğinden yoksun olmaları okul başarılarını olumsuz etkilemektedir. Türkiye’de eğitim politikalarının ve uygulamalarının bilinçli ve bilinçsiz olarak çok sık değiştirilmesi ve bilimsel araştırma sonuçlarına dayalı düzenlemelerin yapılmaması; bilimsel eğitim geleneğinin ve güçlü okul kültürünün meydana gelmesini engellemiştir. Daha çok politik ve yönetim ağırlıklı merkezi bir eğitim sistemi işletilmiştir. Yine de belirlenmiş normlara göre işletilen süreçlere sahip okulların pek çok özelliğini, yapı ve ilişkilerini, ödül ve disiplin şekillerini toplum içerisinde bulmak mümkündür. Toplum niteliklerinden soyutlanmış bir okul programı ve içeriği düşünülemez. Genel olarak okul kültürüne hakim olan değerler, toplumun orta sınıfına ait değerleridir ve okulların orta sınıf kurumları olduğu görüşü ileri sürülür (Reid, 1986). Okulların toplumsal fonksiyonlara sahip olması beklenir. Örneğin; insanlar arasında ki ilişkilerde nezaketi, sokaklarında şefkati ve sorumluluğu yaygınlaştırmak eğitimin temel fonksiyonlarından birisidir.

Bu anlamda Talcott Parsons'ın 1959'da yayınladığı makalesinde açıkladığı okulun fonksiyonları hala yaygın bir şekilde kabul edilmektedir. Parsons, özetle okulun fonksiyonlarını şöyle sıralamaktadır.

- 1- Ailenin çocuk üzerindeki hakimiyetini devralması,
- 2- Çocukların aileden aldıkları norm ve değerleri içselleştirmesi ve geliştirmesi,
- 3- Öğrencilerin gerçek başarılarını farklı değer şartlarında ayırt etmesi ve geliştirmesi,
- 4- Yetişkinlerin toplumsal rol sistemine göre öğrencileri seçmek, yetiştirmek ve toplumsal alandaki yerlerinin tayin edilmesini sağlamaktır (Talcott, 1959).

Eğitim sisteminin ve okulların yapı ve içerikleri sadece şimdiki zaman şartları içinde anlaşılabilir. Mevcut süreçte okul kültürünün resmi unsurları okul dışından gelirler fakat toplumsal olarak zaman içinde şekillenirler. Okulların eğitim amaçlarını gerçekleştirmek için aracı, tanzim edici, yönetici ve yol gösterici fonksiyonları okul kültürünün belirleyicisidirler. Bütün okulların iki genel amacı olduğu ileri sürülür. Bunlar başarı ve terbiyedir (Woods, 1979). Amaçlara ulaşmanın yolları, araçları ve çalışmaları; okul kültürünün önemli unsurlarıdır. Toplumsal sistemler kültürleri aracılığı ile amaçları ve araçları sağlayabilir (Merton, 1970). Okulların başarı amacı evrensel nitelikleri ve ölçütleri içerir fakat terbiye amacı, toplumsal kültür niteliklerini yansıtır. Bütün okullar uluslar arası standartlarda çeşitli bilim, sanat, teknik ve spor alanlarında başarılı insanlar yetiştirmek isterler. Aynı zamanda kendi toplumuna sadık ve toplumsal hayata uygun değerlere sahip terbiyeli insanlar yetiştirmeyi amaçlar. Bu iki genel amacın ilişkilendirilmesinde toplumsal yapı ve içeriklerinin rolü vardır (Jackson ve Marsden, 1966). Okul başarı ve başarısızlıkları mevcut kültür unsurlarıyla ilişkilidir (Murdock ve Phelps, 1972). Okul dışındaki kültür farklılıkları öğrencilerin okul kültürü içindeki yaşantılarını etkiler ve okulun kültürel organizasyonu içinde bir çeşitliliği yansıtır. Dinamik olmaları nedeniyle okul kültürü içinde bulunanların davranışlarını ve düşüncelerini etkilemektedirler. Ailelerin okul üzerindeki etkileri ilköğretim seviyesinde çok fazla olmasına rağmen, öğretim seviyesi yükseldikçe azaldığı görülmüştür. Okulların farklılığı sahip oldukları kültür farklılıklarına işaret eder. Bu da okul tiplerini yansıtır.

Okul kültürü içinde öğretmenler resmi kültürün temsilcileri konumundadırlar. Çoğunluğu toplumun orta ve çalışan sosyal sınıfından gelmeleriyle birlikte sosyal geçmişleri, profesyonel ve diğer eğitimleri, meslek yapıları, okuldaki çalışma şekilleri ve tutumları itibarıyla farklılık gösterirler. Öğretmenlerin sahip oldukları kültür, genel okul kültürü içinde daha soyut ve yüksek bir niteliğe işaret eder. Bayan öğretmenlerin toplumun daha üst sosyal sınıfından geldikleri ifade edilebilir. Sahip oldukları dünya görüşü daha çok muhafazakar nitelikleri yansıtmakta ve içselleşen bir itaat ve uyumu sergilerler. Bir meydan okuma ve karşı koyma davranışlarına rastlanmıyor. Öğretmenler için meslek kültüründe statü, yeterlilik ve sosyal ilişkiler önemli görülüyor.

Okullarda öğretmen ve öğrenci tiplerini yaygındır. Genel okul kültürü içinde alt kültürler vardır. Her okulun her sınıfında her bir farklı öğretmen ile orijinal sınıf kültürü ve kimliği oluşturulur. Her sınıf farklı öğretmen ile farklı sınıf ilkeleri, kuralları ve sınıf atmosferi meydana getirir ve kendi içlerinde orijinaldir. Okul içinde mikro seviyede farklılıkların olması doğaldır. Öğrenci, öğretmen, konu içeriği, okul yönetim yapısı ve diğer okul unsurları okulların çeşitliliğine göre farklılık gösterir. Bu nedenle okulları toplumun

sadece bir yansıması olarak değil; aynı zamanda yeniden oluşturma fonksiyonları ve ilişkileri içerisinde görüldüğü ifade edilir (Merton, 1952).

Aile yapılarında, çocuk yetiştirmede, yerleşim yerlerinde, mesleklerde, ekonomi ve kültür özelliklerinde görülen farklılıklar okul kültürü içerisinde de gözlenebilir. Sosyal farklılıkların eğitim özellikleri yoğun bir şekilde artmaktadır. Özel ve devlet okulları, okul çeşitliliğindeki sosyal etkiyi somut olarak göstermektedir. Toplum içinde okulların farklı şekilde varoluşları çocukların farklı ve ayrı eğitim alacaklarına işaret eder. Toplumsal gelişme ve iş bölümü farklı eğitim şekillerini doğal hale getirir, fakat aynı okul tipleri arasındaki farklılıkların nedenleri toplumsal gelişme ve iş bölümü sonucu değildir (Wills, 1977). Bir çok toplumda eğitim farklılığının ölçütleri kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları din, mezhep, yaş, cinsiyet, kabiliyet ve sosyal sınıf ölçütleridir. Özellikle ekonomik anlamdaki sosyal sınıf farklılıkları farklı okulların var olması ve yaygınlık kazanmalarını artırmaktadır. Geçmişe göre bugün sosyal sınıf farklılığı, farklı eğitim şekillerini ayırmış ve keskinleştirmiştir. Belki bazı okullarda kabiliyetli ve zeki öğrencilere bir ödül olarak eğitim hakkı verilmektedir. Ayrıca, piyasa ve pazar şartlarına göre eğitim organizasyonları artmaktadır. Okul içinde ise kabiliyet farklılıklarına ve dereceleme ölçütlerine göre öğretim süreçleri düzenlenmekte ve işletilmektedir. Karma ve ayırt etme ilkeleri; öğretim süreçlerinde ders, öğrenci ve amaçları dikkate alınarak kullanılmaktadır. (Fogelman ve diğerleri, 1978, Brophy ve Good, 1974).

Okul başarısında orta ve üst sosyal sınıftan gelen öğrencilerin daha başarılı oldukları ve daha uzun süre eğitime devam ettikleri görülüyor (Reid, 1980). Değerlerin, tutumların ve isteklerin eğitim ile ilişkileri tespit ediliyor. Dil, cinsiyet, ekonomik durum, yaş ve sosyal sınıf nitelikleri öğrencilerin okulda başarı durumlarına etki ediyor (Boardieu, 1974). Böylece aile ve kültür farklılıkları, ekolojik ve ekonomik kaynaklar öğretim süreçlerinin kalitesini belirlemede etkili oldukları tespit ediliyor. Daha uzun süre eğitim süreçlerine katılanların toplum içinde konumları ve yaşam tarzları farklılık gösteriyor (Reid, 1981).

Böylece bilgi ve eğitimin kültürel olarak tanımlandığı ve şekillendiği görülüyor. Bilgi ve eğitim süreçlerinde başarılı olanları ödüllendiren sosyal ve politik yapılar, meslek kuruluşları daha sonra başarılı kişilerden yararlandıkları görülür. Eğitimin bu anlamda ekonomik hayatın temelini oluşturmak zorunda olduğu, bilinçli üretici ve tüketici insan yetiştirmenin aracı rolünü oynadığı görülür (Boardieu ve Gintis, 1976). Ayrıca eğitim aracı ile insanlar topluma uygun bireyler haline getirilir ve sosyalleştirilir. Eğitim sistemi içinde ders, öğretmen, öğrenci ve yönetim yapısı arasındaki ilişkiler sosyal sisteme uygun düzenlemeleri yansıtır. Seçkin mesleklere yerleşecekler genel olarak bellidir. Oysa insanların hayat şanslarını artırmada "kültürel kapitalin" yaratılması ve sosyal ilişkilerin yeniden oluşturulması için program içeriklerinin ve uygulamaların düzenlenmesine ihtiyaç vardır. Eğitim hiçbir şekilde saf olarak gerçekleşmez, sosyolojik ve psikolojik temelleri vardır ve bunların kaynağı toplumun kültürüdür. Menfaat grupları ve gücü elinde bulunduranların eğitimdeki tayin edicilik rollerinin pedagojik bir değeri yoktur (Young, 1971). Yalnızca eğitimin sosyal olgu ve olaylara dayalı determinist oluşunu yansıtır. Bu determinist oluşumun meydana geliş şekilleri ve sonuçları yinede aynı olmaktan uzaktır ve çeşitlilik gösterir. Bu görüntü eğitimin kendi otonomisini, dil ve bilgisini sağlama özelliğini de yansıtmaktadır. Örneğin; pek çok sayıdaki öğretmen kapılar arkasında hayattan

soyutlanan ve politik olmayan okul ve sınıf etkinlikleri olmasını isterler. Karşılaşılan pek çok eğitim sorununun çözümünde ise işbirliği, dayanışma ve koordinasyona ihtiyaç vardır ve aynı zamanda eğitimin dili ve bilgiyi oluşturmada öğretmen niteliklerinin rolü önemlidir. Bilgi ve metotlarda rasyonalist ve bilimsel olma zorunluluğu vardır. Tayin edilen eğitim amaçlarının toplumsal geçerlilikleri ve güvenilirlikleri toplumsal faktörlerin destek ve teşvik edici olmalarını sağlayabilir.

Sonuç olarak eğitimin toplumsal bir süreç olduğu gerçeği; okul kültürünü meydana getiren unsurların geliştirilmesiyle birlikte aile niteliklerini, toplumsal çevreyi, sosyo-ekonomik gelişmeyi, medya ve akran grubunun niteliklerini okul amaçlarını gerçekleştirmeye destek verecek ve olumlu eğitim fonksiyonu sağlayacak şekilde organize edilmeleri ve geliştirilmeleri gerekmektedir. Eğitimin okullarda başlayan ve biten bir süreç olduğu geleneksel yanlış görüş değiştirilebilecektir.

Kaynakça

- Anderson, A.A. Society For Philosophy and Technology, Babson College, Massachusetts, 1997.
- Apple, M. Education and Power. Routledge ve Kegan Paul, Londra, 1982.
- Bernstein, B. Class, Codes and Control. Vol.3. Routledge ve Paul Kegan, Londra, 1975.
- Boardieu, P. "Cultural reproduction and social reproduction" in Brown, 1973 (77)
- Boardieu, P. Ve Gintis, H. Schooling in Capitalist Society. Routledge ve Kegan Paul, Londra, 1976.
- Brophy, J. E. ve Good, T.L Teacher-Student Relationships. Holt, Rinehart ve Winson, New York, 1974 (162-170).
- European Educational Report, Brussel, 2004.
- Fogelman, K. R. ve Goldstein, H. "Social factors associated with changes in attainment" Educational Studies, 2 (2)1973.
- Galton, M. Simon, B. ve Croll, P. Inside The Primary School. Routledge ve Kegan Paul. Londra. 1980.
- Hargreaves, D. H. " The occupational culture of teachers" in Woods, 1980 (87).
- Jackson, B. ve Marsden, D. Education and Working Class. Londra, 1966.
- Jackson, P. Life in Classrooms. Eastbourne Londra, 1968.
- Kaya, Y.K. İnsan Yetiştirme Düzenimiz. Ankara, 1983.
- Merton, R. K. Social Theory and Social Action. Free Press, Glencoe, 1957.
- Murdock, G. ve Phelps, G. " Youth culture and the secondary school revisited", British Journal of Sociology, 23(4), 1972.
- OECD Report For Education Systems. 2005
- Parsons, T. "The school class as a social system" Harvard Educational Review, 29 (4), 1959.
- Reid, I. " Teachers and social class", Westminster Studies in Education, 3, 1980, (86)
- Reid, I. "Who is afraid of social class?", New Education, 8(1), 1986(193).
- Wills, P. " The class significance of school counter culture" in Hammersly ve Woods, 1976.
- Woods, P. Pupils' Experience. Open University Press, Londra, 1977.
- Young, M. F. D. Knowledge and Control. Londra, 1971.